

SALGIN :

TÜKENİŞ
ÇAĞINDA
DÜNYAYI
YENİDEN
DÜŞÜN-
MEK

2. BASKI

DERLEYEN:
DIDEM BAYINDIR

BEKİR AĞIRDIR
ONUR AKGÜL
FATİH ARTVINLİ
PAUL AUJTER
EVREN BALTA
FOTİ BENLİŞOY
YENAL BİLGİCİ
SELVA DEMİRALP
ONDER ERGONUL
EMRE GÖNEN
MELEK GÖREGENLİ
İLKER KAYI
E. FUAT KEYMAN
İOANNA KUÇURADI
GÜLCAN ÖZER
GÖRGÜN TANER
AYŞEN UYSAL
NÜKHET VARLIK
MELDA YAMAN
MINE YILDIRIM

Tellekt

SALGIN:
TÜKENİŞ ÇAĞINDA DÜNYAYI
YENİDEN DÜŞÜNMEK

Tellekt_15

Salgın: Tükeniş Çağında Dünyayı Yeniden Düşünmek

© 2020, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Stanislav'ın Kurtları öyküsünün Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. baskı: 2020

2. baskı: Şubat 2021, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Derleyen ve yayına hazırlayan: Didem Bayındır

Düzeltili: Melis Ofilas

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak Tasarımı ve Uygulama: Bora Başkan

İç Kapak Görseli: Bora Başkan

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-625-7118-04-0

Tellekt

tellekt.com • bilgi@tellekt.com

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

Sertifika No: 43514

Tellekt, Can Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Ticaret ve Sanayi A.Ş.'nin markasıdır.

twitter.com/tellekt • facebook.com/tellekt • instagram.com/tellekt

SALGIN:
TÜKENİŞ ÇAĞINDA DÜNYAYI
YENİDEN DÜŞÜNMEK

DERLEYEN VE YAYINA HAZIRLAYAN:
DİDEM BAYINDIR

Tellekt

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ: SALGIN SONRASI NELER OLACAK? / BEKİR AĞIRDİR	7
GEÇMİŞ PANDEMİLERİ ANLAMAK NEDEN ÖNEMLİ? / NÜKHET VARLIK	15
KAFESTE KUŞLAR GİBİ: SALGINLARIN RUHSAL TARİHİNE KENAR NOTLARI / FATİH ARTVINLİ	45
PANDEMİ VE BİLİM / ÖNDER ERGÖNÜL	81
PANDEMİYLE HALK SAĞLIĞINI HATIRLAMAK / İLKER KAYI	97
PANDEMİNİN KARANLIK TARAFI: İNSAN, YABAN, YERYÜZÜ / MİNE YILDIRIM - ONUR AKGÜL	123
COVID-19 SALGINI SIRASINDA DÜNYAMIZIN DÜNÜNE, BUGÜNÜNE, YARININA BİR KUŞBAKIŞI / İOANNA KUÇURADI	155
“DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEZSENİZ O SİZİ DEĞİŞTİRİR” / MELEK GÖREGENLİ	173
COVID-19 SALGINININ EKONOMİK ETKİLERİ / SELVA DEMİRALP	183

SALGIN, KRİZ VE ULUS DEVLET / EVREN BALTA	205
POST-CORONA DÜNYA, TÜRKİYE VE SİVİL TOPLUM / E. FUAT KEYMAN	221
PANDEMİ VE SOLUN ŞOK DOKTRİNİ / FOTİ BENLİSOY	247
SALGIN GÜNLERİNİN GÖZETLEME VE TECRİT TOPLUMUNDA KATILIM, MUHALEFET VE KOLEKTİF EYLEM / AYŞEN UYSAL	277
MAKİNELER DURDU, YAŞAM DEVAM EDİYOR: PANDEMİ GÜNLERİNDE KADINLAR YAŞAMI YENİDEN ÜRETİYOR / MELDA YAMAN	293
COVID-19 ÖNCESİ VE SONRASI AVRUPA / EMRE GÖNEN	311
STANİSLAV'IN KURLARI / PAUL AUSTER	331
"ÇOK HIZLI YÜRÜDÜK, RUHUMUZ GERİDE KALDI" / GÜLCAN ÖZER	341
HAKİKAT-SONRASI DÜNYANIN İLK BÜYÜK SINAVI OLARAK PANDEMİ: UYGARLIĞI YENİDEN NASIL KURARIZ? / YENAL BİLGİCİ	369
TOPLUMUN GELECEĞİ SANATLA KURULACAK / GÖRGÜN TANER	397
YAZARLARIN BİYOGRAFİLERİ	401
KAYNAKÇA	409
DİZİN	429

ÖNSÖZ

SALGIN SONRASI NELER OLACAK?

Covid-19 virüsü ve yaşadığımız salgın sürecinin sonrasında neler olabileceğini anlayabilmek için bakmamız gereken ilk katman salgının bireysel hayatlara etkileri, ikinci boyutu toplumsal etkileri, üçüncü boyutu ise devlet ve genel yönetim düzenleri; yani sosyal devlet ve sağlık politikaları üzerindeki etkileri olacak kuşkusuz. Corona salgınını işte bu üç boyutuyla ele almak gerekiyor. Ne var ki bu hikâyenin ve tüm bu yaşadıklarımızın bizi nasıl etkileyeceğini ya da geleceğin nasıl olacağını anlatmaktansa; soruları soran, süreçten nasıl ve ne şekilde etkileneceğimizi irdeleyen, hangi dinamiklerin nasıl harekete geçeceğine bakan bir yerden konuşmamız, yazmamız gerektiğini düşünüyorum.

Bu kitaptaki makaleler ve cevap arayışları sorunun tam cevapları olmayabilir; aslında amacımız da bu değil. Geleceğin nasıl şekilleneceğine dair kesin cümleler kurmak ne doğru ne de gerçekçidir çünkü hayat öyle akıyor. Dolayısıyla bu kitabın en sonuna koyacağımız paragraflardan biri bence şu olmalı: Değişecek olan ne ise o değişecek. Her birimizin; bireysel ya da kurumsal bazda, aktör, devlet, siyasi partiler, akademik dünya, medya ya da yayıncılar bazında bu hayata ve bu değişim sürecine nasıl müdahil olduğumuz değişimin yönünü, boyutlarını, yoğunluğunu etkileyecek. Örneğin Görün Taner, “Toplumun Geleceği Sanatla Kurulacak” adlı yazısında pandemi döneminde kültür hayatında inanılmaz boyutta bir dijital-

leşme yaşandığından, kültür arşivlerinin dijital ortamda ve herkesin kullanımına açılmasıyla birlikte müzelerin, sergilerin, konserlerin dijital olarak ziyaret edilebildiğinden söz ediyor. Böylesi bir aşamadan sonra Berlin Filarmoni'nin konserlerini erişimden kaldırması pek mümkün görünmüyor. Tüm bunlar devletler için de şirketler için de böyle: Bu süreçte ne yaptığımız ya da ne yapmayı arzuladığımız ve hayatın hangi yöne doğru evrilmesini istediğimiz; öngörümüzü, vizyonumuzu ve onlara dair yaptıklarımız değişim denen şeyi etkileyecek. Yaygın olarak, hayatlarımızdaki değişimin bir kaldırımında dururken ya da pencereden dışarı bakarken önümüzden akan ve bizlerin de ona uygun davranışlar sergilediği bir hikâyeye olduğunu düşünüyorduk. Ama değişim böyle bir şey değil. Değişim denen şey; bizim, her birimizin o akıp giden hayatın içine nasıl dahil olduğumuz, hangi hayal, ütopya ve amaçlarla ve ne yöne doğru müdahil olduğumuzla ilgili. Tam da bu nedenle bu kitaba böyle bir başlangıç paragrafıyla bakmak gerektiğine inanıyorum.

Kitabın içindeki tüm tartışmalar bilgi temeline dayanıyor. Bu anlamda değişime bilgi temelli katkıda bulunmayı öneriyor. Tartışmalarımızı ne kadar bilgi temelli ve diri yapabilirsek değişime katkımız da o anlamda ve o derinlikte olacak. Neyin değiştiğinden çok, neleri tartıştığımız ve hangi meselelerin nereye doğru aktığını görmeye çalışmak daha doğru olacaktır diye düşünmemiz geleceğe dair asıl doğru ipuçlarını sağlayacaktır. Hepimiz bu kitaptaki makaleleri o gözle okumalıyız. Evren Balta'nın "Salgın, Kriz ve Ulus Devlet" yazısını pandemi krizinden sonra siyaset ya da devlet sisteminin nasıl olacağına formülünü öğrenmek beklentisiyle değil; tartışmaya (tartışmalara) akademik ve entelektüel dünyanın dahil ve müdahil olmasıyla bunun toplumların talebi ve ihtiyaçları haline dönüşmesi perspektifiyle okumalıyız. Hikâyeyi bizlerin bakış açısı da belirleyecek.

Meselenin diğer yanı ise şimdi ve gelecek zaman arasındaki çizgi. Pandemi meselesini anlamakta zorlanışımızın nedenlerini burada görüyorum. Çünkü insanlık tarihindeki tüm felaket kehanetleri, Nostradamus'tan beri hep geleceğe dair bir hikâyeye anlatıyordu bize. Bilimkurgu filmlerine bakın. 300 sene sonra robotlar mı Marslılar mı dünyayı ele geçirdi? Virüsler mi bizi öldürdü? Bu hikâyelerin

hepsi gelecekle ilgiliydi. Ama televizyonu kapattığımızda, sinemadan çıktığımızda ya da o kitabı bitirdiğimizde döndüğümüz –gördüğümüz– reel bir hayat var. İnsan zihni o reel hayatla bu kehanet hikâyeleri arasında bir yabancılaşma yaratma fırsatını kullanıyordu. O film karesinin –ya da kitap bölümünün– içinde dünyada içme suyunun tükeneceğinden kaygılanırken sinema çıkışında içme suyu satın aldığımız anda o hikâye orada kalıyor. İnsanlık ilk kez böylesine bir felaketle burun buruna geldi. Aslında ilk kez demek doğru sayılmaz; Ebola, İspanyol gribi vs. vardı ve İspanyol gribini Türkiye'deki insanlar muhtemelen bir ay sonra duydu. Ama bilginin, iletişimin, haberin, deneyimin bu kadar anonimleştiği bir çağda ilk kez felaketle bu kadar burun buruna gelindi. Covid-19 virüsünde hepimiz her gün gerek televizyon ekranlarında gerekse internet üzerinden, tüm dünya ülkelerinde kaç kişinin her gece öldüğünü, kaç kişinin yoğun bakımda olduğunu izledik. Bu, insan zihninin kavramakta zorlandığı bir şey çünkü bir yandan geleceğe atfettiğimiz bir korkuyu reel hayatımızda yaşıyoruz. Mesela o haberleri kapattığımızda da gerçekten virüsün çocuğumuza, annemize, babamıza bulaşıp bulaşmadığı ya da mikrop kapıp kapmadığımız kaygısını aynı anda yaşadığımız için zihinlerimiz bunu kavramakta zorlandı. Hükümetleri önlem almak konusunda geç kaldıkları için ya da Dünya Sağlık Örgütü'nü pandemi ilanını geç duyurduğu için eleştiriyoruz fakat zihin dünyamızın böylesi bir durumu kavramaya yatkın olmadığını söylememiz gerekir. Dolayısıyla bireyler açısından baktığımızda, kimimiz az kimimiz çok ama tek tek her birimiz hem bir reel kaygıyı birlikte yaşadık hem de bütün haberler, akmakta olan tüm bilgiler bize o gün gripten dolayı ölenleri anlatırken aynı zamanda bunun arkasından bizleri bekleyen dehşet bir küresel ekonomik buhranı anlattı. Sonuçta her birimiz günün kaygısı ve korkusuyla gelecek korkusunu aynı anda yaşadık. Gece 22.00'de sokağa çıkma yasağı ilan edilince milyonlar marketlere koştu, elinde gofret alan insanlarla dalga geçildi ama o panik anında hangimizin ne yapacağını kestirmek, öngörebilmek mümkün değil. Çünkü o anda artık kendi korkularımızla yüz yüzeyiz. Hem bir sağlık krizi ve sağlık tehdidi hem de bir ekonomik kriz ve ekonomik tehdit karşısında korkuların aynı anda ve katman katman yaşanması durumu söz konusu. Neticede bir ekonomik kriz

olacaksa; yani dünya yüzde 30'lar mertebesinde küçülüyorsa ya da Türkiye'de işsizlik yüzde 35-40'lara çıkacaksa her birimizin bu riskin içinde olma ihtimalini, aynı zamanda da bakkaldan ekme alırken bu mikrobu kapmış olmamız ihtimalini bir arada yönetmek gibi psikolojik bir problemle karşı karşıya kaldık. Bütün dünyanın ilk günlerinin paniği ve bocalaması biraz da bu nedenleydi.

Öte yandan bu sürecin ciddi kazanımları da oldu. Sahip olduklarımıza özen göstermek duygusu üç sene öncenin o hızlı tüketen, o popüler olan her şeyin peşinden koşan, kendini hıza, haz ve keyfe kaptırmış insanlığın birdenbire durup, "Bir dakika... Benim elimde ne var? Kızım var, oğlum var, eşim var, sevgilim var, annem babam var, işim var," dediğini duyduk. Zihin dünyamız işimize bile özen göstermek meselesini yeniden serinkanlılıkla kavradı. Özen gösterme meselesinin geleceğe yönelik trendleri belirlemek açısından çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü her birimizde ilk defa empati duygusu canlandı; her birimiz evde yemeğimizi yaparken, "Ya bu yemeği bulamayanlar varsa," dedik, "Ya mikrobu kapanlar varsa," dedik, "Sokaktaki köpekler aç mı?" dedik... Bir başkası "Bak, Kaz Dağları'nı böyle deldiğimiz için bunlar başımıza geliyor..." dedi ama her birimiz kendi özel hayatlarımız için de, işlerimiz için de, sevdiğimiz için de, insanlık için de, memleket için de yeniden düşünme fırsatı bulduk. Kimi bunu çok daha ciddi ve yoğun; kimi daha az yaptı ama her birimizde yeniden özen gösterme duygusu yeşerdi.

Bu noktada toplumsal hayata geçecek olursak, bu özen duygusundan beslenerek dayanışmayı yeniden keşfettik. Türkiye gibi kutuplaşmış, kimliklere sıkışmış, güncel gerilimlerin neredeyse siteleirimizi, sokaklarımızı, mahallelerimizi ayırma noktasına getirdiği bir ülkede bile bu dayanışma kültürü yeniden yeşerdi. Bu çok değerli ve önemliydi. Çok parlak örnekler yaşadık. Askıda su faturaları, yerel yönetimlerin yaptığı yardımlar ya da küçük girişimlerin önce sağlık personeline destek olmak adına informal yoldan başlattıkları girişimler... Bunlar şunun için önemliydi: Sivil toplum deyince, hep aynı devlet gibi, şirketler, markalar gibi formu ve tanımı aynı, kuralları, hiyerarşisi, başkanı, yönetim kurulu belli, faaliyetleri tanımlanmış birtakım örgütlenme biçimleri anlıyorduk. Halbuki hayat, bize Co-

rona'dan önce de, sosyal medya kanalları ve sosyal iletişim kanalları üzerinden bütün bu hiyerarşileri olmayan, kuralları olmayan başka örgütlenmelerin mümkün olduğunu gösteriyordu. Okul aile birlikleri, öğrenci velileri, Kaz Dağları, Cerattepe... Şimdi Corona günlerinde informal biçimde görülen ve günümüzde artık formal hale dönecek olan yeni bir örgütlenme biçimini deneyimledik. Bu dönem ona sahip çıktığımız ve onun üzerinden örgütlenme maharetini gösterdiğimiz ve hatta oldukça geliştirdiğimiz bir dönem oldu.

Benim “bizim akvaryum” dediğim ülkemizde okumuş, yazmış, “endişeli modernler” olarak kodladığımız kesim, belki hayatlarında ilk kez bireyciliklerinden kurtulup daha ortak bir yerden düşünmeye başladı! Yani bu insanlar “paraları Portekiz’e yollayalım, çocukları da İngiltere’ye yollayalım, o oturma izinlerini de alalım, pasaportlar da cebimizde hazır olsun ki her an gidebilelim” duygusundan çıkıp toplumun geri kalan kesimleriyle yeniden bir empati ürettiler. Bu neden önemli? Yoksul ve yoksun ahalinin kapasiteleri ve maharetleri bellidir, fakat bu yönetme kapasitesi ve sosyal sermayesi güçlü kesimler çok uzun bir süredir ülkenin geleceğiyle ilişkisini kesiyordu; umutsuzluktan, otoriterlik ya da kısıtlanan özgürlük alanlarının sıkışmışlığından vesaire. Ama Corona, bu insanların da ülkenin sosyal sermayesini, kendi memleketini yeniden keşfettiği bir fırsat alanı açtı bana sorarsanız. Bunu ne kadar diriltip diriltemeyeceğimizi ya da kutuplaşmış ve gerilimlere sıkışmış siyasi zemini etkileyecek denli güçlü bir hale çevirip çeviremeyeceğimizi gelecek günler belirleyecek, ama en azından bu dürtü harekete geçti.

Empati, duygu ortaklığı ve özen gösterme gibi dayanışma duygusu da eksikti. Bana sorarsanız bu dayanışma duygusunun önüne bir umut koymak gerekiyordu çünkü dayanışma denen şey, özü itibarıyla gündelik hayatın meşakkatini göğüslemek ve o meşakkati bölüşmek; gerektiğinde açlığı paylaşmak yani birimizin evindeki çorabayı diğerimizin evindeki ekmekle buluşturmadır. Türkiye’nin de, insanlığın da yarın sabaha dair bir umuda ihtiyacı var aslında, çünkü mesele sadece pandemi meselesi değil. O nedenle bu umudu inşa etmek önemli. Bu yeni girişimlerin ya da bu yeni duyarlılıkların, özen ve empati duygusunun ya da dayanışma ruhunun önüne bir umut

inşa edip edemeyeceğimiz; ülkenin sosyal sermayesi güçlü aktörlerinin, sivil toplum örgütlerinin ya da siyaset aktörlerinin bunu başarıp başaramayacağı Türkiye'nin nereye doğru evrileceğini belirleyecek. Bu dinamikler hayata geçtiyse, bu dinamiklerin hayatımızı nasıl etkileyeceği son derece önemli olacak.

Her şey Corona referansıyla konuşuluyor; üstelik ciddi boyutta spekülasyon yaklaşımlar söz konusu. "Küreselleşmenin sonu mu gelecek?" "Liberallik tarihe mi karıştı?" Aslında bu gibi soruların Corona'yla birebir ilişkisi yok. Corona bütün dünyada aynı anda yaşandı; tıpkı düdüklü tencerenin artık buharı dışarı vermeye başlaması gibi... Ama düdüklü tencerenin içinde zaten 40 yıldır bir şey oluyordu ve henüz buhar dışarı çıkmadığı için biz onu çok fark etmemiştik. Halbuki son 40 yıldır yerkürenin ritmi değişiyor: küresel iklim değişikliği, petrolün bitişi, içme suyunun azalması, küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi vs. İnsanlığın elindeki bütün modeller; üretim modelleri, tüketim modelleri, hayat tarzı modelleri yerküre sonsuzmuş ve değişmeyecekmiş gibi bir kabul üzerine dayalı. Petrol hiç bitmeyecek gibi fabrikalar kuruyor, yarın hiç buğday kıtlığı çıkmayacak gibi tüketiyoruz... İstihdam getiriyoruz diye, ekonomik refah diye Kazdağları'nı darmaduman ediyor, Bursa ovasını fabrikalarla dolduruyoruz. Sanki yerkürenin bu veri hali hiç değişmeyecekmiş gibi... Ama öyle değil; yerkürenin de bir ritmi olduğunu ve tepki verdiğini Corona görünür kıldı.

İstanbul Sözleşmesi benzeri Paris İklim Anlaşması var ama Trump, Amerika'nın çekileceğini açıkladı. Ama insanlığın önünde yerküreyle ilişkisi konusunda üretim ve tüketim modellerini yenilemek, değiştirmek gibi hem pratik hayatta yapması gerekenler hem de devletler ya da küresel örgütler bazında bunun politika ve kurallarını oluşturmak gibi bir mesele var. O noktaya ne zaman geleceğimiz (üç senede mi, 13 senede mi geleceğimiz) bilimsel bilgi üretimine ve sivil toplum ya da siyasi aktörlerin bu konuya ne kadar ve nasıl sahip çıkacağına göre belirlenecek. Ama bu gidişat kaçınılmaz çünkü Covid-19 bitecek ama belki bambaşka bir Covid-38 başlayacak...

Yerküreyle ilişkimize bakmak dünyanın başka coğrafyalarına da aynı mercekten bakmayı gerektiriyor. Corona döneminde ellerimi-

zi her gün sürekli yıkamamız gerektiği uyarısı üzerine pek çoğumuz o soruyu ilk defa sorduk: “Afrika’da içme suyunu bulamayan çocuklar ellerini günde kaç kere yıkıyordur acaba?” Afrika’da ne olduğunu, kaç kişinin öldüğünü hâlâ bilmiyoruz; üstelik bütün bu teknolojik devrime rağmen. Türkiye’de de üç milyona yakın çocuk okullar kapalı olduğu için ve yoksul oldukları için evlerinde öğle yemeği yiyemiyorlar. Halbuki okullar açıkken okulun dağıttığı azıktan yemek yiyorlardı. Teknolojik olanakları da –teknolijinin eğitime entegrasyonunu kastediyorum– ciddi şekilde analiz etmek gerekir. Bununla birlikte, teknolojik imkânlar bu kadar gelişmişken eski düşünce biçimimizi değiştirmedığımız, hâlâ eski iş yapma alışkanlıklarımızdan vazgeçmemekte direndiğimiz için (örneğin Zoom toplantılarını Corona olmadan da yapabiliirdik) yerkürenin ritmindeki değişim gibi gündelik hayatın ritmindeki değişime de ayak uydurmakta yavaş davrandı insanlık. O yüzden meselelerin tüm boyutlarını düşünmemiz, konuşmamız, tartışmamız lazım.

Corona pandemisi bize üçüncü bir tartışmanın daha kapısını aralıyor: Sosyal devlet politikaları. Sağlık sistemi bu kadar özel sektöre bırakılmalı mı? Yoksulluğun, adaletsizliğin bu kadar büyük yığınlukta olduğu dünyada ve Türkiye’de sağlık sistemini özel sektöre bırakmak mümkün mü? Yoksullukla, adaletsizlikle mücadelede sadece evlere yardım götürerek ya da nakit yardımında bulunarak etkin çözüm üretilebiliyor mu? Devletin kalıcı rollerini yeni baştan tartışmaya başlayacağımız yeni bir dönemin başladığının da altını çizelim.

Corona virüsü; sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ihtiyacı o geçişin bilgilerini, kurumlarını, kurallarını oluşturma ihtiyacını belki hepimize, bütün dünyaya aynı anda duyuran bir şey oldu. İşte bu nedenle, yazımın başındaki tartışmaya dönerek, küreselleşmenin sonu mu, liberalizmin çöküşü mü gibi spekülâtif tartışmalar ya da birtakım falcıların saçmasapan kehanetlerine bel bağlamak yerine; bilimin, sanatın, felsefenin, siyasetin, sivil toplum örgütlerinin ne dediğine bakmak; bütün bu hikâyeyi buradan okumak lazım. Bu kitabın da amacı budur.

Artık serinkanlı bir yerden hep beraber bakıp kendi hayatımızı,

bu memleketin hayatını, yerkürenin ve dünyanın geleceğini yeni baştan düşünmemiz ve tartışmamızın zamanıdır. “Şu ya da bu olacak” gibi spekülâtif laflar falcılıktan ibarettir. Hiçbirimiz hayatımızda aynı falcıya bir ay sonra tekrar gidip, “Yahu hayatının aşkını bulacaksın bir hafta içinde dedin ama bulamadım,” diye hesap sormuyoruz ama belki bu tür kehanetlere artık hesap sorma vaktidir çünkü o tür kehanetler yolculuğu yolundan saptırıyor ve insanlar kolaycılığa kapılıyor.

Bu kitabın amacı da, tüm bu bireysel hayatlarımızdaki, toplumsal hayattaki ve devlet katındaki tartışmalara ışık tutma çabası ve farklı alanlarda kaleme alınan makaleler üzerinden hayatın farklı anlarına dair yeni baştan düşünmek, başlangıç noktaları belirlemek ya da tartışma başlıklarını açmak.

Bekir Ağırdir

GEÇMİŞ PANDEMİLERİ ANLAMAK NEDEN ÖNEMLİ?

Nükhet Varlık

İlk olarak 2019 yılının sonlarında Çin'in Hubey eyaletine bağlı Vuhan kentinde kaydedilen yeni tip Corona virüsü (SARS-CoV-2) enfeksiyonları kısa bir süre içinde tüm dünyaya yayıldı. 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak ilan edilen Covid-19 salgını halen tüm dünyada ciddi bir şekilde etkisini hissettirmeye devam ediyor. Haziran ayı itibarıyla kayda geçirilmiş küresel toplam vaka sayısı 12 milyona yakın, ölümler de yarım milyonu aştı. Ancak öyle görünüyor ki kayıtlara geçmemiş olan gerçek vaka ve ölüm sayısı bunun kat be kat üzerinde. Ne yazık ki salgından etkilenenlerin sayısı her geçen gün hızla artmaya devam ediyor. DSÖ'nün son açıklamalarına göre şu anda içinde bulunduğumuz noktada “yeni ve tehlikeli bir aşamada” bulunmaktayız.¹

Covid-19, çoğumuz için tanık olduğumuz ilk pandemi. Yakın

1 DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, 18 Haziran 2020 tarihinde yaptığı basın toplantısında salgının yeni ve tehlikeli bir aşamaya girdiğini belirtti: <https://www.bbc.com/turkce/topics/cr50y6x78z7t> (son erişim 29 Haziran 2020).

belleğimizde eşi benzeri olmayan bir deneyim. Ne var ki bu dünya tarihindeki kitlesel salgınların ne ilki ne de sonucusu. Tarım toplumuna geçiş ve hayvanların evcilleştirilmesiyle birlikte, hayvanlardan insana geçen hastalıklar bin yıllar boyunca toplumları etkilemiştir. Örneğin kızamık, verem, cüzam, veba bu türden görece daha eski hastalıklardandır. En azından Tunç çağından itibaren insan toplumlarını etkilediğini bildiğimiz veba hastalığı bunlar arasında tarihi en iyi incelenmişlerinden biridir. Çağlar boyunca bazılarının hangi hastalıktan kaynaklandığını bildiğimiz, bazılarının ise hâlâ tam olarak bilemediğimiz irili ufaklı çok sayıda salgın tarihsel kayıtlarda yerini almıştır. Bunların en iyi bilinenleri arasında Atina vebası (MÖ 430-426), Antoninus vebası (165-180), İustinianos vebası (541-542), Kara Ölüm (1346-1353) sayılabilir.² Ortaçağ'ın sonlarından itibaren eski dünyada ticaret ve ulaşım ağlarının giderek genişlemesi, denizciliğin ilerlemesi ve coğrafi keşiflerle birlikte salgın hastalıklar da artmıştır. Bu dönemde eskiden beri var olan hastalıklara ilaveten çiçek, frengi, sarıhumma gibi hastalıklar, özellikle yeni ulaştıkları bölgelerde, kitlesel ölümlere neden olmuştur. Yeniçağ boyunca eski enfeksiyon hastalıklarının yayılımı artmakla birlikte yeni hastalıklar da ortaya çıkmış ve bunların dolaşımı gitgide hızlanmıştır.³ 19. yüz-

- 2 Atina vebası ve Antoninus vebasına hangi hastalığın neden olduğu hâlâ kesin olarak bilinmiyor. Her ne kadar bu eski salgınların adında “veba” kelimesi kullanılıyorsa da bu ifade genel olarak “salgın hastalık” anlamında kullanılır. İustinianos vebası ve Kara Ölüm salgınlarının her ikisinin de *Yersinia pestis* adı verilen bir bakterinin yol açtığı veba hastalığından kaynaklandığı genetik araştırmalarınca kanıtlanmıştır. Antoninus vebasına kısa bir giriş için, bkz. Karakuş, O.S., “Doğu’dan Gelen Ölüm: Antoninus Vebası,” *Toplumsal Tarih*, 2018, Sayı 296, s. 38-41. Kara Ölüm ve İustinianos vebası çalışmaları üzerine şu ana kadar hazırlanmış en kapsamlı bibliyografya için, bkz.: Roosen, J.; Green, M.H., “The Mother of All Pandemics: The State of Black Death Research in the Era of COVID-19–Bibliography”, <https://docs.google.com/document/d/1w80d-d0iZJs5qQRwyXyfq41BiZBWFrGRQRz9rTyDXM/edit> (son erişim 29 Haziran 2020).
- 3 Bu genişlemeyle ilgili, bkz. Ladurie, E.R., “Un concept: l’unification microbienne du monde (XIVe-XVIIe siècles)”, *Revue suisse d’histoire* 23, 1973, Sayı 4, s. 627-696. Hastalıkların, bitki ve hayvanların eski dünya ve yeni dünya arasındaki karşılıklı değişimi (Kolombiya Takası) için, bkz. Crosby, A.W., *The Columbian Exchange: Biological and Cultural Consequences of 1492*, Greenwood Press, 1972. Dünya tarihinde hastalıkların yayılımı ve toplumlar üzerindeki etkilerini konu alan geniş bakış açılı bir çalışma için,

yıla gelindiğinde demiryolu ve buharlı gemilerle daha da hızlanan ulaşım ve taşımacılık, başta kolera ve veba olmak üzere birçok salgın hastalığın yayılımını artırmıştır. 1918-1920 arasında tüm dünyada büyük kayıplara yol açan ve “İspanyol gribi” olarak da bilinen enfüanza pandemisi en azından 50 milyon insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Yine geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticari hava taşımacılığının yaygınlaşması, insanların küresel hareketlerini kolaylaştırıp hızlandırarak hastalıkların yayılmasını daha önce eşi benzeri görülmemiş bir seviyeye taşımıştır. Bunun sonucu olarak 20. yüzyılın özellikle sonlarına doğru yeni çıkan enfeksiyon hastalıkları küresel sağlık sorunları arasında önemli bir yer tutar. Bunlar arasında başta HIV/AIDS olmak üzere hayvan kökenli değişik grip türleri de sayılabilir. Örneğin 1957-1958 yıllarındaki Asya gribi ve 1968-1969 yıllarında yaşanan Hong Kong gribi birer milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştu. Yaklaşık son 20 yıllık döneme baktığımızda ise ilk kez ya da yeniden ortaya çıkan enfeksiyon hastalıkları arasında SARS, MERS, Ebola, Zika, kuş gribi ve domuz gribini sayabiliriz. Bu geniş çerçeve içinde değerlendirildiğinde Covid-19 salgını bu zincirin son halkasıdır.

Pandemilerde Tarihsel Bilgi ve Güncel Deneyim

2020 yılının ilk aylarından itibaren Covid-19 pandemisinin dünyanın dört bir yanına yayılmasıyla birlikte salgın hastalıkların tarihi de hızlı bir şekilde kamuoyunun gündemine girdi. Başka zamanlarda bir avuç meraklının dışında toplumun geniş kısmının ilgisini çekmeyen bu konu, şimdilerde büyük ilgi toplar oldu. Kamuoyunun ilgisi geçmişten birtakım dersler çıkarmak isteğinden mi kaynaklanıyor, yoksa belki de şu anda içinde bulunduğumuz pandemi

bkz. McNeill, W.H., *Plagues and Peoples*, Anchor Press, 1976. Yakın zamanlı paleogenetik araştırmalarını tarihsel kaynaklarla sentezleyen ve küresel sağlık çalışmalarının tarihsel bakış açılarını dikkate alması gerektiğini savunan bir çalışma için bkz. Green, M. H., “The Globalisations of Disease”, yay. haz. Boivin, N.; Crassard, R.; Petraglia, M.D., *Human Dispersal and Species Movement: From Prehistory to the Present*, Cambridge University Press, 2017, s. 494-520.

Dünya tarihinde salgınlann çok büyük etkileri oldu; bugün de bütün dünya yüz binlerce insanın hayatını, işini kaybettiği, sosyo-psikolojik bedellerin inanılmaz boyutlarda olduğu bir salgınla karşı karşıya. Pek çok insan belki de ilk defa geçmiş, bugünü ve geleceği sadece bireysel hayatlar bağlamında değil, küresel bağlamda da ele almaya başladı.

Salgın: Tükeniş Çağında Dünyayı Yeniden Düşünmek salgın olgusunu çok yönlü bir yaklaşımla ele alıyor; okuru bilim, ekonomi, siyaset, tarih, çevre, toplumsal cinsiyet, sosyoloji, psikoloji, halk sağlığı, tıp tarihi, felsefe, edebiyat, medya, kültür ve sanat perspektifinden dünyayı yeniden düşünmeye davet ediyor. Denlemeye katkıda bulunan yazarlar, kendi uzmanlık alanlarının çerçevesinden dün, bugüne ve geleceğe bakıyor.

Tellekt

www.tellekt.com

ISBN 978-625-7118-04-0

9 786257 118040